

M. FABII QUINTILIANI
DECLAMATIONES MINORES

EDIDIT
D. R. SHACKLETON BAILEY

STVTGARDIAE IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI MCMLXXXIX

Gedruckt mit Unterstützung der Förderungs-
und Beihilfefonds Wissenschaft der VG WORT GmbH,
Goethestraße 48, 8000 München 2

CIP-Titelaufnahme der Deutschen Bibliothek

Quintilianus, Marcus Fabius:
[Declamationes minores]

M. Fabii Quintiliani Declamationes minores
ed. D. R. Shackleton Bailey.

Stuttgartiae : Teubner, 1989

(Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana)

ISBN 3-519-01753-9

NE: Bailey, David R. Shackleton [Hrsg.] ;

Quintilianus, Marcus Fabius: [Sammlung]

Das Werk einschließlich aller seiner Teile ist urheberrechtlich geschützt. Jede Verwertung außerhalb der engen Grenzen des Urheberrechtsgesetzes ist ohne Zustimmung des Verlages unzulässig und strafbar. Das gilt besonders für Vervielfältigungen, Übersetzungen, Mikroverfilmungen und die Einspeicherung und Verarbeitung in elektronischen Systemen.

© B. G. Teubner Stuttgart 1989

Printed in Germany

Gesamtherstellung: Passavia Druckerei GmbH Passau

PRAEFATIO

Declamationes Minores Quintiliano seu vere seu falso attributae post editionem Constantini Ritterii centum annis (1984) vir doctissimus Michael Winterbottomius denuo recensuit commentarioque instruxit. Huic operi paene exploratorio criticus egregius Leonardus Håkansonius, cuius mortem immaturam lugere non destitimus, ut meritam laudem impertiit fundamentum solidum iactum iudicando, ita multos locos vel corruptos vel dubios remanere suo iure admonuit¹.

Inter codices Montepessulanus H 126, qui etiam Calpurnium Flaccum Senecaeque Maioris excerpta continet, praecipuum sibi locum adserit; qui declamationes quae exstant cunctas numeris CCXLIV usque ad CCCLXXXVIII instructas exhibet. Primam autem et secundae partem, quae hodie in codice legi non possunt, apographo (*Pi.*) a P. Pithoeo facto, qui et ipse ut omnia legeret non adsecutus est, acceptas referimus.

Saeculi XV tres codices, qui omnes ex 252,13 *excutiamus* incipiunt, ab exemplari (β) in Germania reperto et ad Franciscum Todeschinum (mox papam Pium III) misso originem trahere haud dubium est:

B Monacensis lat. 309.

C Vaticanus Chigianus H VIII 261.

D Vaticanus Palatinus lat. 1558 ab Winterbottomio in lucem prolatus.

Addidit idem codicis saeculi IX, ut videtur, duo fragmenta declamationum 354–357 et 377–381 partes adferentia a

1 *Gnomon* (1985), 648–650.

Michaelo McCormickio reperta (E); qui codex aut ille ipse fuit β aut artius cum eo coniunctus.

In D manus correctrices, de quibus vide Winterbottomium p. XXII, nos perraro citavimus. Nam longe maiorem lectionum quas praebent partem aut Montepessulano aut veterum alicuius coniecturis consentiri reputantes ex libris typis excussis depromptas esse vix est quod dubitemus.

Quod ad codicum lectiones attinet, ex Winterbottomii apparatu critico meum ita constitui ut multa ab illo iam commemorata hoc loco relatu digna non putarem.

De virorum doctorum scriptis ad Declamationes Minores pertinentibus lectorem benevolum ad πίνακα Winterbottomianum (pp. XXVII–XXIX) nec non ad Håkansonium, *Die Quintilianischen Declamationen in der neueren Forschung (Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, II, 2272–2306 [1986])* relegamus.

Scribebam Cantabrigiae Massachusettensium mense
Aprili MCMLXXXVIII

D. R. SHACKLETON BAILEY

SIGLA

A	Montepessulanus H 126, saec. IX
A ¹	idem non correctus
A ²	idem correctus (similiter B ¹ , B ² etc.)
Pi.	Pithoei apographon Montepessulani primae paginae
B	Monacensis lat. 309, saec. XV
C	Vaticanus Chigianus H VIII 261, saec. XV
D	Vaticanus Palatinus lat. 1558, saec. XV
β	consensus codicum BCD
E	v. supra, pp. III sq.
[[]]	Winterbottomius hoc siglo 'verba genuina quidem sed contextui aliena' indicavit, quem ita secutus sum ut quae ab illo sumpsi sine nota relinquerem, alia nonnulla meo nomine adicerem.
Aer.	P. Aerodius (ed. Parisii, 1563)
Bu.	P. Burman (ed. Lugduni Batavorum, 1720)
ed. Leid.	ed. Leidensis ex officina Hackiana (Lugduni Batavorum, 1665)
Fr.	P. Francius (ap. Burman) ¹
Gron.	J. F. Gronovius (ap. ed. Leid.)
Hå. ¹	L. Håkanson, <i>Class. et Med. Dissert.</i> 9 (1973), 310–317
Hå. ²	idem ap. Winterbottomium
Hå. ³	idem, <i>Gnomon</i> (1985), 648–650
Lat.	L. Latinius (ap. Burman)
Obr.	U. Obrecht (ed. Argentorati, 1698)

1 'Francium Clarium' Winterbottomio (pp. XXVII et 465) cave credas, qui error typographicus fuit, non homo; nam in Burmanni annotatione ad 313,15 'clarius' legendum, non 'Clarius'.

P.	ed. princeps (Parmae, 1494)
Pith.	P. Pithoeus (ed. Parisii, 1580)
Ranc.	Ranconetus (vide J. C. Orelli, <i>M. Tullii Ciceronis Orator Brutus Topica</i> ... (Turici, 1830), xcvi-c)
Ri.	C. Ritter (ed. Lipsiae, 1884)
Ro.	E. Rohde (ap. Ritter)
Sch.	J. Schulting (ap. Burman)
SB ¹	D. R. Shackleton Bailey, <i>Harv. Stud. Class. Phil.</i> 87 (1983), 230–239
SB ²	idem <i>ibid.</i> 92 (1988), 367–404
SB ³	idem in hac editione
Watt	W. S. Watt, <i>Illinois Classical Studies</i> , 9 (1984), 53–78
Wi.	M. Winterbottom (ed. Berolini, 1984)

M. FABII QUINTILIANI

DECLAMATIONES MINORES

Ri. p. 1

(244)

- 1 . . . manifestum est, et in hac tamen civitate extra contro-
versiam praecipue . . . positum eos qui a se homi-
nes occisos esse fateantur teneri lege. Qui distingues igit
. sa . . ere. 'Occidisti adulteros.' Quis igitur dubitat hoc in
<hac> civitate a legibus permissum? 'Adulterum' inquit 5
'cum adultera liceat occidere': quid aliud feci? 'Sed non |
p. 2 licuit occidere tibi': et in hoc omnem calumniam suam con-
trahit, <ut> neget mihi licuisse occidere: primum quod ius
civis non habuerim eo tempore quo exul eram; nec ad me
2 iura pertinuisse quod exulo. Si in perpetuum exilium missus 10
essem, forsitan posset de hoc quaeri, an ad leges pertinue-
rim, cum illud ex lege fieret quod exularem. Quinquennale
vero exilium dubium est quin pro-
cesserit absente me, neque erat causa propter quam vis infer-
retur ei qui imprudens occidisset. Non damnabatur animus, 5
3 aut sceleris ea poena erat. 'Sed ut pertinuerit' inquit 'ad te
lex, <occidere> tamen tibi non licuit, cum ad occidendum
venire non licuerit. Lex enim quinquennio te iubet exulare.'

244 *Puncta posuit Pith. titulum et thema sic suppl. Ri., auct. aliis:* Adultera a marito exule occisa. IMPRUDENTIS CAEDIS DAMNATUS QUINQUENNIO EXULET. ADULTERUM CUM ADULTERA LICEAT OCCIDERE. Imprudentis caedis damnatus cum ante expletum poenae quinquennium noctu domum ad visendam uxorem revertisset ('*debuit reversus esset*' Wi.), in adulterio eam deprehendit; occidit. Reversus post quintum annum caedis reus est. 1, 2 <non omnes continuo> eos *tempt. Ri.* 5 *hac add. Ro.* 8 ut *add. Ri.* 2, 4 *fort.* <non> dubium 5 *animus Pith.* : -mo Pi. 3, 2 occidere *add. Ro.* : Pi. *sic lac. ind.* : . . .

Putā me contra ius redisse ⟨et⟩ sic ⟨mecum⟩ in praesentia
 ⟨age⟩ tamquam contra ius redissem. Non tamen mihi obice- 5
 4 re debes quod occiderim, sed quod ⟨reversus sim⟩ . . .
 tingente fecisse contra leges contra illam tamen le-
 gem feci ad iudicium pertinet sic etiam
 redire mihi licuisse hoc rerum occidere
 licere. Ergo lex qu significat omnia 5
 quae adversus adulteros scripta est ut contra
 alias leges ab exilio, nec homines occidere licuit.
 Sed quemadmodum homine erant ita rever . .

5 SERMO

p. 3 Locus potens, [quomodo] quantum liceat adversus adulte-
 ros. Sed in hac controversia facere oportet | quod in omni-
 bus fere, ut quotiens communem dixerimus locum ad pro-
 prium revertamur. Communis est locus adversus adulteros 5
 omnes, proprius adversum hos adulteros.

6 DECLAMATIO

Itane mulier impune peccarit quae calamitatem viri sui pro
 occasione habuit bus erat, cui quinquennium breve
 videbatur. Aequale enim illud fuit adult narrabatur
 cuius opinio dum frequens; sed paene continuum 5
 um ac perpetuum fuit. Ne quis autem existimet nunc adulte-
 rium unius tantum vindicandum: ⟨pertinet⟩ ad exemplum
 totius civitatis.

4–5 et sic *mecum* in praesentia *age* *Ro.* : si .. in praesentia .. *Pi.*
 6 *reversus sim* *add. Wi.* (*reverterim* *Ri.*) 4, 2 *legem* *Ri.* : *legi* *Pi.*
 5, 2 *potens* *Ro.* : *pat-* *Pi.* *quomodo* *del. Ri.* 3 *omnibus* *Ri.* :
commun- *Pi.* 6, 2 *peccarit* *Wi.* : *-assit* *Pi.* 6 *nunc* *adulterium*
Sch. : *cum* *adult* *Pi.* 7 *pertinet* *add. Sch.* : *Pi. sic lac. ind.* : ...

245

〈Depositum infitiator〉

Qui depositum infitatus fuerit, quadruplum solvat. Qui filium luxuriosum relinquebat, pecuniam apud amicum deposuit et mandavit ut redderet emendato. Petit adolescens pecuniam * Ille quadruplum petit. |

p. 4 1

SERMO

. . . . videtur hic adolescens tamen asper exactor
 . quoniam persona nobis proponitur amici, et amici hoc
 ipso de quo agitur probati. Nam ita facilius ostendemus
 omnia eum fecisse adolescentis ipsius causa, si ne reus qui- 5
 dem usquam ad odium compellitur.

2

DECLAMATIO

‘Depositum qui infitatus fuerit, quadruplum solvat.’ Infitiari est depositum nolle solvere. Itaque ne actio quidem haec dari potest nisi adversus eum qui damnatus fuerit. Eo enim tempore quaeratur necesse est an habeat pecuniam et an infitetur; neque omnino quadruplum solvere debet nisi simplam 〈debere〉 convictus. Quare si hanc tantum negasset aliquando et postea obtulisset, non tamen poterat videri quadruplo obligatus, cum hoc ipsum quadruplum cum ea summa abierit quae negabatur. Quid si et absolutus est 10
 3 iudicio, cum in quadruplum damnari poterat? Neque enim

245 titulum dedit in indice Pith. thema 4 lac. ante ille stella ind. Pith., quam sic explevit Ri.: adhuc luxurians, ille infitatus est et iudicio cum adolescens contenderet vicit. Postea frugi facto partem depositi (sed pro p- d- scribe pecuniam; cf. SB¹) obtulit. 1, 3 quoniam] hinc hodie incipit A 2, 6–7 simplam 〈debere〉 Wi., auct. Ri. 10 abierit SB³: habue- A: debue- coni. Wi., Watt negabatur Ro.: negatur A est A¹: est hoc A²

ideo debet quadruplum solvere quia potuit ne simplum quidem solvere. Si ipsam pecuniam quae a patre tuo apud amicum <deposita est repetere> velles, non liceret tamen tibi rem iudicatam retractare. Hoc ergo fieri potest, ut rem non potueris repetere, poenam repetas? |

p. 5 4

SERMO

Haec circa ius, illa circa aequitatem. Qui quadruplum ab infitiatore petit, illa dicere solet: 'Oportet poenam esse avaritiae et adfici supplicio cupiditates; neque enim aliter fides constare potuerit apud homines nisi metu contineantur. Depositum [hoc] eo magis vindicandum est quod fere secreta sunt citra probationem.' Non potest omnino in hoc arguere avaritiam.

5

DECLAMATIO

Depositum quo tempore petisti? Luxuriosus adhuc. Si voluisset confiteri habere se pecuniam, nondum tamen debebat. Non est in depositis simplex condicio. Deponitur aliquid quod quandocumque repetitur reddendum est; deponitur aliquid in tempus. Hoc quomodo depositum erat? Ut acciperes cum luxuriari desisses. Quo tempore repetebas adhuc luxuriabaris. Non debebatur ergo, nec potest videri infitiatum quod eo tempore negavit quo illi extorqueri non posset vel confitenti. 'Quare tamen negare maluit quam hoc iure uti?' Quoniam te luxuriosum spes adhuc pecuniae faciebat.

3, 4 deposita est repetere *add. Ri., auct. Bu. (lac. fere XXV litt. praebet A)* 6 repetas *A*¹: rei p- *A*² 4, 5 poterit *Fr.* homines *Ro.*: omnes *A* contineantur *Bu.*: -atur *A* 6 hoc *del. Ro.* 5, 2 voluisset *Obr.*: noluisses *A* 3 habere se *Obr.*: -res *A* 5 quandocumque *Pith.*: quando'que *A (corr.?)*: -oque *A*¹(?) 8 videri *Pith.*: iudari *A*¹: iudicari *A*² infitiatum *Ro.*: -tum *A*

An non hoc est quod te fecerit frugi? Didicisti tibi pecuniam
 (frugalitate) et labore servandam.

- 7 At mehercule vereor ne cito obtulerit. Sine dubio tu dis-
 cussam luxuriam vis probare avaritia; at haec ipsa accipien-
 dae pecuniae fames alias videtur prodere cupiditates. Satis
 erat homini frugi quod | accepisti. Itaque et alias quoque
 condiciones frugalitati tuae ponit amicus paternus: si vixeris
 quomodo videris fecisse, si tenendi potius patrimonii quam
 auferendi habueris curam, est adhuc quod tibi possit tribue-
 re. (Reddidit) patrimonium paternum; sed adhuc habet
 suum.

p. 6

5

246

Soporatus fortis privignus

Qui fortiter fecerat, bello imminente, soporem ab noverca
 subiectum bibit. Causam dixit tamquam desertor. Absolu-
 tus accusat novercam veneficii.

1

DECLAMATIO

Etiamsi, iudices, eventus proximae causae satis videri potest
 etiam in hanc quoque pronuntiasse, primum tamen doloris
 mei professionem dissimulare non possum, quod novercam
 ante accusare non potui. Debeo quidem sententiis iudicum
 omnia; homo tamen gravissimam iniuriam passus adhuc
 tantum absolutus sum. Verum me quamvis praecipitem in
 hoc iudicium agat ultio, tamen ne illud quidem periculum
 fallit: hodie constituetis an merito absolutus sim. Inter sum-

5

6, 4 frugalitate *add. Ri.* (*lac. fere XV litt. praebet A*) 7, 1 tu]
 tibi *Sch.* 2 at *Pith.* : et A 8 post tribuere *dist.*, reddidit *add.*
*SB*¹

246 1, 2 iud(ices) *Pith.* : -cum A 7 praecipitem *Opitz (cf.*
Watt) : -pua A : -pue *Pith.* 8 tamen ne *Ri.* : talis A

ma discrimina rei publicae, <si> non fuit venenum, ego 10
 2 deserui. Si quid autem ad hanc praeteritorum indignationem
 adicere etiam forma ipsa iudicii potest, illud certe est quod
 nulla possit tolerare patientia, quod se mihi contendit nover-
 ca beneficium dedisse. Vos aestimabitis quid de persona hac
 p. 7 sentiatis: non fecisset | hoc mater; certe, quod mihi satis est, 5
 pater non fecit.

3 SERMO

Quotiens finiendum erit, primum intueri debebitis quid
 utraque pars velit, deinde id quod vult quam brevissime
 complecti. Quare negat venenum esse qui pro rea dicit?
 Quia non occiderit neque sit mortiferum. Quare dicit vene- 5
 num esse qui accusat? Quoniam medicamentum sit et effi-
 ciat aliquid contra naturam. Ergo non est satis id modo
 videri venenum quod occidat, sed haec omnia venena sunt
 <quae *>. 'Ad tuam quidem finitionem etiam mortiferum
 istud erit: nam cum id ageres ut desererem, desertorem poe- 10
 na sequatur, etiam id quod deesse huic medicamento vide-
 batur adieceras.'

4 DECLAMATIO

Veneficii accuso. Veneficam dico quae soporem dedit. Unde
 tibi <in> hos usus venena? Notiora sunt quaedam pernicie et
 experimento deprehenduntur, adeo ut aliqua publice den-
 tur. Hoc quid est? Quid tu vis vocari? In tempus venenum, 5
 quo mens aufertur, quo corpus gravatur, quo membra sol-
 vuntur. Saepe in scelere virtutis est nosse [veneni] modum.

10 *post venenum lac. unius lineae praebebat* A si *add.* SB² 2, 1
 quid *Ri.* : quis A 2 *forma ipsa Ri.* : -am -am A 3, 4 *rea*
Gron. : reo A 6 *qui Pith.* : quia A 9 *quae, lac. sequente, add.*
Wi. 12 *adieceras Ro.* : *adieceres A ut vid.* : *adiecasti Sch.* 4, 3
in add. Pith. 5 *quid (alt.) Gron.* : quod A

- Eo magis (venenum est) quod videmus copia constare,
 quod temperamento quodam, ut stetur citra mortem. Si quis
 accusare te veneficii voluisset illo tempore quo sane non
 vacabat, si protulisset cor|pus meum, quod non solum motu
 sui, familiae conclamatione excitari non potuit sed belli
 tumultu et fragore signorum et trepidatione totius civitatis,
 5 victurum promitteres? Veneficium scientia docui, venefi-
 cium periculo docui; volo dicere et de animo. Potionem
 istam cui dedisti? Quo tempore dedisti? Privigno dedisti. Si
 alio tempore dedisses, deceptam te putarem; nunc excogita-
 sti potionem quae me lege occideret. 5
- 6 Equidem, si me interroges, vixisse me illo tempore non
 arbitror. Quid enim (eram), pro di immortales? aut in qua
 parte naturae locavit me noverca? Bellum mihi nuntiatum
 est, et hominem quem non peregrinatio detinuit, non absen-
 7 tia ulla a periculo civitatis relegavit, (somnus vinxit). Quid 5
 actum sit manente me intra muros commilitones mei narra-
 verunt; dicitur ingens fuisse proelium, commissae utrimque
 acies, dubia saepe victoria et huc atque illuc spes inclinata,
 cum interim miles in quo plurimum fiducia, in quo maxi- 5
 mum momentum videbatur, in nulla parte visus auditur.
 Quid plus contingere potuit hosti si perissem? Non alio mo-
 do audiivi bella quam avorum proavorumque temporibus.
- 8 At si mihi detur emendatio praeteritorum, utinam noverca
 illud statim venenum dedisset quo vita auferretur! Illa potio-
 ne consumptum tota civitas ad rogam tulisset, celebrasset
 laudes; etiam temporis discrimen multum attulisset admira-
 9 tionis. Illa dicerent homines: 'non tulissemus haec si vi|xis- 5
 set.' 'Ego' inquit 'tamen animo bono feci. Erubescite, mat-
 res, quae amplexae armatos iam liberos impiae tamen iam

7-8 veneni *del.*, venenum est *add.* SB² 12 sui SB³: corporis A
 5, 5 occideret *Fr.*: -rit A 6, 2 enim (eram) *Watt ap. Wi., Wi.*
 5 somnus vinxit *add.* Ro. 7, 2 actum *Gron.*: acta A¹: acti A²
 mei] mihi *Fr.* 9, 1 tamen *Pith.*: tantum A

- estis meae exemplo. Inventa est tota civitate (una quae)
 magis amaret, una quae parceret: noverca.' Non dico de his 5
 adhuc quae secuta sunt, non illam iudicii contumeliam; inte-
 rim tamen, quid mihi potuit gravius accidere? Quam ego, dii
 deaeque, perdi occisionem! Obtulerat deus tempus merita
 geminandi; venerat dies approbandi quod fortiter feceram
 10 id non fortunam fuisse. Felices commilitones mei: hostium
 terga vidistis, calcastis cadavera, victoriam publicam cla-
 more laeti rettulistis; at ego 'quando pugnandum est?' inter-
 rogavi, longamque illam novercae noctem tandem emensus
 non mente, non gradu constitui, ac mihi vicisse cives meos 5
 accusator indicavit.
- 11 Videor ex magna parte iam approbasse causam proximo
 iudicio. Quo enim modo absolutus sum nisi illa accusatori
 dicerem: 'vis tenuit et devincta mens'?

247

Raptoris divitis bona

Mariti bona uxor accipiat. Adulescens locuples rapuit;
 priusquam optaret puella, misit ad eam propinquos roga-
 tum ut nuptias haberet. Auditis illa precibus tacuit et flevit.
 Percussit se adulescens. Priusquam expiraret, optavit illa
 nuptias. Petunt bona propinqui et uxor. | 5

4 meae SB¹: (cf. TLL VIII, 438, 41; sed hic quadam cum iro-
 nia): mei A 4 una quae add. Pith. 10 id Pith.: ad A 10, 3
 rettulistis SB³: retu- A, numero deteriore (cf. HSP^h 88 (1984),
 116) 11, 1 iam Ro. etiam A 2 sum] essem Ro. 3 devincta
 Sch., Gron.: -icta A ut vid.

p. 10 1

SERMO

Demonstranda vobis est via: videte quid utraque pars velit, quid utraque pars dicat, et illud quam fieri potest brevissime et significantissime comprehendite. Ut puta, dicit haec puella: 'Uxor sum: nuptias enim optavi. Optando statim maritum habere illum coepi: necesse enim erat illi marito esse si viveret; nec tempore fit matrimonium sed iure.' [Haec erto
 2 hec comprehendenda sunt finitionibus.] Dicit pars diversa: 'Non fuisti uxor. Non substitisti cum illo. Optione tradita es quidem illi, sed statim discessit post vocem.' Hoc finitione comprehendendum est: 'uxor est quae femina viro nuptiis collocata in societatem vitae venit.' [Tum non est tradita.]
 Illa quid dicit? 'Uxor est cuius cum viro matrimonium factum est.' † Pars diversa hoc dicit. †

p. 11

- 3 Finitio interim dicitur falsa, interim parum plena. Nos neque falsam possumus dicere partis adversae finitionem neque parum plenam, nec tam in subvertenda ea morari debemus quam in confirmanda nostra. Sit ergo, ut non infirmanda [finitionis genus], ita [ad] convincenda nimis plena esse. Possumus enim dicere: 'ea quae viro per nuptias tradita in societatem vitae venit', sed non tantum haec uxor (sicut non negaremus uxorem si ita finiretur: 'uxor est quae per nuptias a parentibus in matrimonium tradita in societate
 4 <vitae> multis annis fuit', <cum tamen> illud 'a parentibus
 5 [tradita]' non necessarium in finitione uxoris sit). Ista falsa

247 1, 7 fit Lat. : sit A¹ : ut A² matrimonium Gron., auct. Pith. : patri- (ex pari-) A² 7–8 haec ... finitionibus del. Wi. : haec ergo comp- s- f- Ri., quae vocabula pro hoc finitione comprehendendum est in 2 ponenda suspicatur Wi. 2, 2 substitisti (i.e. resedisti) Fr. : subsisti A 5 tum non est tradita del. Wi. 7 pars ... dicit del. coni. Wi. 3, 5 ita Wi. : finitionis genus ita ad A 5–6 plena esse Wi. : plenam. Non A¹ (de A² n.l.) 4, 3–6 sicut ... sit in parenthesi posuit Watt 3 finiretur Sch. : finiremus A 5 vitae add. Leo cum tamen add. Ro.

quidem non sunt, sed plerisque detractis erit adhuc uxor.
 'Fingamus enim factas esse nuptias, consecutam statim al-
 terius mortem: erit profecto uxor, etiam te confitente, [tra-
 dita] etsi in societate vitae non fuerit.' Quomodo ergo ista 5
 societas vitae adiecta non quidem mentitur sed adicit <non>
 necessarium, ita illud quoque 'nuptiis collocata' efficit uxo-
 6 rem, sed non hoc solummodo [erit]. Fingamus enim nuptias
 quidem fecisse nullas, coisse autem liberorum creandorum
 gratia: non tamen uxor non erit, quamvis nuptiis non sit
 collocata. Videamus igitur, si ista supervacua et circumfusa
 sunt, <qualis> finitio huic nomini sufficiat. Neque enim hoc 5
 intueri debetis, quid desit, sed quid satis sit.

7

DECLAMATIO

p. 12

Dixi uxorem esse cuius cum viro matrimonium factum est.
 Quid amplius? Nam sicut coitus atque congressus citra ius
 non efficeret uxorem, ita uxor etiam citra haec manet. Id ex
 cotidianis et in frontem incurrentibus approbari potest. 5
 Nam, ut ab ipsis <verbis> incipiam, [comprehendo] uxorem
 duxisse | [dici]: hoc ante noctem, hoc ante congressum,
 hoc primo statim iure. Et fortasse in aliis possit videri neces-
 sarium expectare: hic de nuptiis <non> conviximus. 'Est
 quidem ius matrimonii expletum, tamen expecto et coitum 10
 et (id quod petis) patrimonium iungendum.' Haec in eius-
 modi condicione non sunt expectanda, quia antecesserint.

5, 2 quidem *Pith.* : -dam A 4 tradita *del.* SB³ 5 etsi *Fr.* : si A
 6 non *add.* *Leo, auct. Sch.* 8 non haec (*Ro.*) s- erit uxor *Ri.* erit
del. *Leo* 6, 5 qualis *add.* *Ro.* sufficiat *Ro.* : -cit A 6 desit]
 esse possit *tempt.* SB² 7, 6 verbis *add.* *Hâ.* (nominibus *Ri.*)
 6-7 comprehendo et dici *del.* SB³ 9 hic *Ro.* : haec A <non>
 conviximus SB² : conuicimus A 10 expletum *Gron.* : -endum A
 coitum *Gron.* : circui- A : concubi- *von Winterfeld, auct. Obr.*
 11 petis SB² : peto A patrimonium *Gron.* : ma- A 12 quia]
 quum *Sch., Gron., (qui etiam quia antecesserunt)*

- 8 Raptor si non occiditur, iam maritus est. Id sic quoque accipitur: qui maritus erit, non est caelebs; quae uxor, non vidua aut virgo. De utraque vos persona ergo volo interrogare. Putemus statim optione finita quaeri de adolescente. Diceresne illum esse caelibem? Ac si diceres, illa occurrerent: 5
 'Dic igitur caelibem. Uxorem potest aliam ducere?' Virginem hanc aut viduam non diceres. Ac de altero quaeri super-
 vacuum est. Si virginem: interrogo an esset <alius> aliquis
 cuius nuptiarum habitura esset ius puella. Crederem igitur
 neque illam virginem <aut viduam> esse constare et illum 10
 non esse caelibem. Si haec uxor et ille maritus, nunc quaero
 9 cuius ille maritus, cuius haec uxor. 'Nuptias tamen in domo
 <desidero>.' Nuptiae in aliis sint sane necessariae (quam-
 quam ne id quidem utique ius exigit, causam tamen [in do-
 mo] hanc habent, ostendendae voluntatis, <parentum vo-
 luntate> filiam tibi aut †eam ipsam† coniungi quae sui ha- 5
 10 bet potestatem): hic quod nuptiae efficiunt, optio fecit. Vi-
 deamus an etiam fortius atque vehementius: quippe illic vo-
 luntas, hic etiam necessitas quaeritur. Ausim dicere utique in
 p. 13 hoc | genere litis nullas esse digniores quae retineant mari-
 torum hereditates quam eas quae uxores ex raptu esse coe- 5
 perunt, quoniam post raptum nulla uxor est nisi beneficio
 suo. Ac forsitan inde etiam lex ista descendit.
- 11 Ad illa libet pervenire ad quae pars diversa vocat: an haec
 digna sit quae uxoris nomen accipiat. Si hoc tantum dice-
 rem: meruit hereditatem pro iniuria, posset tamen videri
 hereditas ista genus quoddam satisfactionis. Amata est ab

8, 5 illa *Sch.*: ille A occurrerent *SB*³: -urret A: -urreret *Sch.*
 6 ducere *Pith.*: dic- A 7 ac] at *Pith.* altero *coni.* *Wi.*: -ra A 8
 virginem *SB*²: uiduam A alius *add.* *SB*² aliquis] alius *Sch.* 9
 nuptiarum *Pith.*: -as A 10 aut viduam *add.* *Ri.* 11 nunc] non
Ro.: num *coni.* *Wi.*, *Hå.*² 9, 2 desidero *add.* *coni.* *Wi.* (-ras
Ri.) 3 in domo *del.* *Wi.* 4 habent *Ro.*: -eto A parentum
 voluntate *add.* *SB*³ 5 eam ipsam] fort. ipsius eam coniungi
Pith.: -iugi A 6 hic *Ro.*: hoc A 10, 3-4 utique ... litis num
secludendum?

- adulescente: debet hoc quoque valere in portione litis huiusce; nihil ille maluit quam ista bona, etiamsi viveret, esse communia. Ille fecit his bonis hanc legem. 'Speravit de ea
 12 adulescens, <non amavit>: ideo rogare ausus est.' * Nuptias petiit puella (non dico nunc de iure): cogitate quantum beneficium dare voluerit, immo, quod ad ipsam pertinet, dederit: remisit iniuriam raptae virginitatis ea cui lex et morte vindicare permisit. 5
- 13 'Sed sero hoc dedit.' Etiamsi huius tarditate factum esset, non illius festinatione, noli tamen mirari pudicam si castitas
 14 non statim irae suae imperare potuit. Satis praestat rapta quae non cito optat. 'At enim iam vulnerato optavit, quoniam moriturum sciebat; captavit hereditatem.' Num igitur animum puellae a primis temporibus raptor ignoravit? Magnum clementiae argumentum: cui potestas adeundi magistratus statim, permissa continuo vox qua se et iniuriam suam ulcisceretur, finiret onera pudoris sui, audît rogantes diu. Primum hoc praeiudicium eius est quae exorari possit:
 p. 14 15 rogari velle pro erogato est. Hoc tantum | non satis erat, iudices, si dicerem 'non negavit'? Atqui dolor erumpit, et numquam fere ira silentio continetur. [Miseret me adulescentis optimi alioqui et nimis verecundi quod sic animum eius interpretamini.] Satis erat dicere: non negavit. Audeo 5

11, 5 hoc quoque Ro.: q- hoc A in ... huiusce] *non intellego* 7 ille ... legem] *convenire vel sim. excidisse suspicatur Wi.* 7-8 speravit ... ausus est *adversario tribuit*, non amavit *add. SB²* 8 *lac. ind. SB³, quo vocabula miseret ... interpretamini ex 15 transferenda coni. SB²* 12, 4, morte *Sch., Gron.*: -em A 13, 1 tarditate *Pith.*: -em A 14, 2 quoniam] *quom iam tempt. Hå.²* 5 quod *post* argumentum *add. coni. Wi.* 6 permissa *Bu.*: em-A continuo *Pith.*: -ua A 9 erogato *Ri.*: r- A 15, 2 dolor erumpit *Pith.*: -rem rumpitur A 3 fere ira Ro.: ira f- A 3-5 miseret ... interpretamini] *vide ad 11 supra* 5 satis *SB¹, Wi.*: -ius A

- dicere, iudices: promisit. Neque (enim) unum promittendi
genus est. Voluntas hominum non tantum voce signata est.
An vero si manu promississet aut vultu adnuisset, dedisse
fidem et confirmasse spem puella videretur: (non videbitur)
quae facie adfectum, quae totis oculis misericordiam prodi- 10
16 dit? Flevit: idem fecit quod illi qui rogabant. Ad mentionem
periculi, ad mentionem carnificis, uberes lacrimas profudit.
Certe non video adfectum qui occidat. 'Sed tacuit.' Alioqui
hoc vos exigebatis ab ea quae modo virgo fuerat, quae hoc
nomen paulo ante perdiderat, ut de nuptiis loqueretur nisi 5
17 ubi necesse erat? 'At post vulnus optavit.' Ecce maiorem
misericordiam: suscepit raptoris sui misera curationem.
Queritur quippe de fortuna quod beneficium perdidit. Ne-
que enim revellere poterat tam alte exactam manum. Misera
18 existimabat hoc eum fecisse causa miserationis. Pervenit ta- 5
men aliqua ad illum laetitia datae salutis; etiamsi brevis,
tamen grata est voluptas. Ad vocem eius auditam certe ocu-
los sustulit. Si nihil aliud, hoc certe solacii tulit, non mori se
tamquam damnatum; non illum quamvis semianimem at- 5
que | palpitantem invasit carnifex, non vulneratum cruen-
tumque per ora populi traxit, non illi caput vel exanime legi
recisum est.

p 15

Pro immitis, qui de summa clementia tam triste fecit ex-
emplum! 10

6 enim *add. Sch.* 8 aut *Pith.* : an A manum porrexisset *Hâ.*²,
fort. recte dedisse *Pith.* : -set A 9 non videbitur *add. Gron.*
16, 4 exigebatis *Pith.* : exie- A 5 perdiderat *Pith.* : praedi- A
17, 4 revellere *Ro.* : diu- A 18, 3 ad vocem ... auditam *Bestius* :
ad (at *Pith.*) uoce ... audita A 7 illi *Ro.* (et exanimi lege) : illud A
9 (raptor) immitis *SB*¹

248

Octo anni duplicis imprudentiae

Imprudens caedis damnatus quinquennio exulet. exulem intra fines liceat occidere. Qui caedem per imprudentiam commiserat, abiit in exilium. Ibi tertio anno exilii aliam caedem similiter commisit. Explevit tempus quinquennii ex eo tempore quo iterum occiderat. Redeuntem illum post octavum annum occidit quidam intra fines. Reus est caedis. 5

1 DECLAMATIO

- Non continuo occisus homo ad crimen et ad damnationem pertinet, cum hoc interim legibus facere liceat. 1
 2 Quotiens autem licet, etiam oportet. Exulem occidere intra fines licet. Id ius dupliciter efficitur. Aut enim redit cui omnino <non> licet, aut [non] redit <cui non> nisi <post tempus> licet. Nescio an ex iis duobus etiam iustius videatur occidi qui redit contra leges cum aliquando iure rediturus sit. Illum enim sane cupiditas patriae et ultima desperatio 5
 3 cogat aliquando furtum facere iuri. Praeterea cum aut ita revertantur exules tamquam in hoc fallant, aut ita tamquam iis facere liceat, aliquanto magis ii occidendi sunt qui palam contra ius revertuntur. Illis enim remissum furtum non utique nocet in exemplum, neque is qui se agnoscit contra ius 5
 reverti diu intra fines mansurus est. Is vero qui contra legem sciens redit temptat iura vincere et in impudentia sua perseveraturus est.

p. 16

248 *titulus duplicis Pith.* : dulcis A *thema* 6 octavum
Pith. : -auium A 1, 3-4 quotiens ... oportet *ita secl. SB*³ 2, 3
 non *add. Sch., Gron., auct. Pith.* non *del. Hâ.*² cui non *add. Hâ.*², *auct. Sch., Ro.* post tempus *add. Ro.* 5 qui ... cum *Ro.* :
 cum ... qui A 3, 3 aliquanto *Pith.* : -ndo A

- 4 Videamus nunc an huic qui cum redisset occisus est reverti tempore illo liceat. 'Imprudens caedis damnatus quinquennio exulet.' Utrum hoc intellegimus, singulis caedibus quinquennium esse constitutum? [an interest aliquid quotiens quisque peccaverit?] [Nulla invenietur ratio qua duae caedes octo annis exulatum efficiant.] Non, si imprudens caedis damnatum quinquennio exulare oportet, nihil intererit quot quisque occiderit. Ego igitur hoc dico: quotiens commissa sit caedes, totiens quinquennium esse ponendum. 5
- 5 Et hoc satis firme tueri aliarum rerum exemplo possumus. Fingamus talem legem ut qui furtum fecerit solvat quadruplum: * ponamus quamlibet poenam ei qui iniuriarum fuerit damnatus: num dubium est quin quotiens iniuriam commiserit, totiens passurus sit et poenam? Ergo si animadversio contra singula delicta constituta est, hic bis deliquit: bis puniri debuit, decem annis exilium implere debuit. 5
- p. 17 6 Sed ex eo, inquit, tempore quo sequentem | caedem commisit quinquennium explevit. Nihil mea refert utrum sequenti caedi non reddiderit tempus quod debebat an iam priori. Nam si quinquennium ex triennio numeras, illud prius non est satis plenum; si adsignas priori caedi suum tempus, non coepit exulare sequenti caedi nisi post quinquennium. Explica enim mihi medium illud biennium. An hoc dicis: 'nihil interest'? [Dic mihi quo modo magis exulaverit quam si unum occidisset.] Quod est istud contra leges compendium, ut idem illiud biennium prioris poenae ultimum sit, sequentis primum? Libet interrogare tamquam 5

4, 1 huic qui *Sch.*, *Gron.* : sicut A redisset *Gron.* : decessisset A : reverti- *Ro.* 4-5 an ... peccaverit *delendum* *putat* *Wi.* 4 an] et *Ri.* 6 exulandum *Sch.* non *SB*³ : nam A 8 quot *Pith.* : quod A 5, 1 aliarum *Gron.* : aliena- A 3 *lac. ind.* *SB*³ (*cf. Wi.*) 4 iniuriam *Pith.* : -arum A 5 et *om.* A¹, numero refragante 6, 3 non *del.* *Wi.* an iam *SB*¹ : etiam A 7, 2-3 dic occidisset *ita secl.* *SB*³ 4 poenae *Pith.* : paene A

- praesentem. Illo medio tempore utri exulasti? Cuius hoc
 8 mortis lex praestitit? [Fingamus enim duos statim occisos, ut
 duos ita etiam plures, et ad quemcumque numerum: nulla
 differentia est inter eum qui in uno lapsus est et eum qui
 satisfactionem pluribus debet? 'Imprudentis caedis damna-
 tus quinquennio exulet.' Ista ratione statim poterat post 5
 quinquennium redire, siquidem hoc dicere satis est: 'caedem
 imprudens commisit, quinquennium exulavit.']
- 9 Videamus nunc quam rationem secuta sit lex consti-
 tuenda eiusmodi poena, quam mehercule videtur mihi prius cle-
 mentia quam iustitia constituisse. Pro vita hominis innocen-
 tis [pro vita] quinquennio †denique† constituit absentiam.
- 10 Ego quidem impudentiam illius vel in hoc mirari satis non
 possum, quod festinavit tam cito in patriam reverti. Est
 enim ut sibi aliquis unum casum remittat et semel lapsus
 errore se humanae necessitatis excuset; hic vero qui commi-
 sit iterum idem quo exilium meruit, computatis diebus atque 5
 horis, legem tantummodo inspexit, non etiam crimina sua
 numeravit, nihil verecundiae suae adiecit, nihil pudori. Quis
 autem indignari potest eum interfectum qui occiderit duos?
 Nam si ulla hoc loco miseratio est, debet esse pro illis.
- 11 Haec dicerem tamquam de eo ad quem lex pertineret quae
 caedem imprudentem damnaret. Lex quomodo constituit?
 'Imprudentis caedis damnatus quinquennio exulet.' Nihil
 mea interest an imprudens occiderit. Non enim ius ita con-
 stitutum est ut qui imprudens occiderit quinquennio exulet, 5
 sed qui caedis damnatus imprudentis sit quinquennio exulet.
- 12 Hominem occidit in exilio fortasse imprudens: constitui ta-
 men oportuit ab imprudente esse occisum. Nam quotiens

p. 18

9, 1-2 constituenda ... poena SB³: -dae ... nae A 2 prius
 SB¹: priore A: poti- Fr.: mai- Gron. 3 pro vita SB¹: prae (pro
 Pith.) morte A 4 pro vita del. SB¹ (cf. Watt) denique] demum
 coni. Ri.: delinquenti Hå.²: num di boni? 11, 4 ius ita Obr.,
 auct. Sch., Gron.: iustitia A

aliquis interfectus est, aut id quaeritur, an omnino interfectus sit ab eo qui arguitur, aut id, an ab imprudente aut per imprudentem sit interfectus. Hic quidem certum erat <ab illo> interfectum esse hominem, sed ab imprudente interfectum esse pronuntiari oportuit. Non modo alterum quinquennium debuit legi, sed perpetuam [paene] poenam. Imprudentis caedis damnari genus absolutionis est. Hoc illi non contigit. Remittamus tamen in praesentia perpetuam poenam. De illo quis dubitabit, non posse eum damnari nisi post exactam iam quinquennii proprii poenam? Fingamus illi quinquennio peracto redire licuisse: accusari tum debebat, tum damnari, tum in alterum quinquennium abire.

13 tum esse pronuntiari oportuit. Non modo alterum quinquennium debuit legi, sed perpetuam [paene] poenam. Imprudentis caedis damnari genus absolutionis est. Hoc illi non contigit. Remittamus tamen in praesentia perpetuam poenam. De illo quis dubitabit, non posse eum damnari nisi post exactam iam quinquennii proprii poenam? Fingamus illi quinquennio peracto redire licuisse: accusari tum debebat, tum damnari, tum in alterum quinquennium abire.

p. 19 14 Et, rogo, quid interest idem istud quo tempore | exilii fecerit? Si peracto iam quinquennio aut in fine certe quinquennii hominem per imprudentiam occidisset, num dubium quin vobis considentibus alterum quinquennium fuerit debiturus? Ita bene illi cessit quod hominem citius occidit?

15

SERMO

Haec fere sunt quae in themate sunt posita. Qui imprudens occidisse videatur, supervacuum habeo quaerere quicquam de animo illius, quamvis duos occiderit.

249

Abolitio adulteri fortis

Ne liceat cum adultera marito agere nisi prius cum adultero egerit. Coepit agere maritus cum eo quem adulterum esse

12, 5 quidem *Pith.* : quid A 6 interfectum (*alt.*) *Ri.* : ita A 13, 2 paene *om. ed. Leid., del. Ro.* 8 tum (*alt.*) *Leidensis Voss. misc. 7 saec. XVI ab A descriptus* : cum A abire *Ro.* : abisset A 14, 4 considentibus *SB¹* (*cf. SB²*) : confite- A fuerit *Ri.* : e- A 15, 2 qui *SB¹* : ut A : cum *coni. Wi.*

dicebat. Bellum incidit. Inter moras iudicii fortiter pugnavit is qui accusabatur. Petît praeemii nomine iudicii abolitionem; impetravit. Vult agere cum adultera. CD.

5

1

SERMO

An semper cum adultero prius agere necesse sit. An hic egerit. An, etiam si quid defuit actioni, quoniam tamen publice iudicium interceptum est, non debeat huius actionibus nocere. Quae mens fuerit praemium dantis rei publicae. Utrum uni abolitionem iudicii, an per coniunctionem utriusque et adulterae dederit. Summum quod in omnibus controversiis est, utrum aequius sit. |

5

p. 20 2

DECLAMATIO

Adulterii ream deferro. Puto, hoc auribus vestris non novum crimen est; quod satis est, non ab hac coepi. Qualem causam pertulerim sic aestimare potestis: petitur altera abolitio. Ille optavit, haec praescribit, neuter negat. Postea videbo an isti oporteat tantum praestari quantum viro forti; interim semota personarum ratione ipsam excutere legem volo.

5

- 3 'Ne liceat' inquit 'cum adultera agere marito nisi prius cum adultero egerit.' Differo illa quae fecit, differo quae passus sum; hoc in praesentia dico, non utique semper exigi ut prius agatur cum adultero. Id vobis, iudices, facillime persuaderi poterit si non tam iniustos neque tam imprudentes existimatis legum latores fuisse ut necessitate constringerent ea quae praestari non possent. Satis sine dubio lex ipsa dicendo 'ne prius cum adultera agatur quam cum adultero actum fuerit' ostendit se de iis loqui quorum uterque

5

249 *thema* 4 accusabatur *Pith.* : -bitur A 1, 3-4 publice iudicium *SB*³ : -co -cio A 6 coniunctionem *Ri.* : -iecturam A 3, 6 constringerent *coni.* *Wi.* : praes- A : ads- *Sch.* (*paulo longius a tradito; sed quomodo numeros evertat (Wi.) non video*)

- 4 accusari potest. Admonebo tamen uno aut altero argumento 10
quantam lex ipsa, si ita accipitur, passura iniuriam sit. Fin-
gamus enim adulterum vel sua voluntate vel [ita] interve-
niente fato statim decessisse: hoc iustum poterit videri, ut,
quoniam alterum debito supplicio fata subtraxerint, altera 5
5 quoque impunitatem mereatur? Fingamus adulterum con-
scientia criminis profugisse, nullo modo facere sui potesta-
tem: numquid exigitis ut ideo cum adultera non agatur
quoniam adulter crimen verum esse confessus sit? Nullo 5
6 modo id iustum videri potest. ¶ Nam is qui dicit ‘cum adulte-
ro prius agere debes’, illud dicit: ‘prius cum adultero age.’
p. 21 Fingamus autem vel a te ipsa | vel ab alia nobis adulterii rea
hanc [quoque] proponi praescriptionem. Nonne illa patro-
norum defensio firmissima erit: ‘habes adulterum; lex te ab 5
illo ordiri iubet: quid transilis?’ hoc in hac non potest dici.
7 Quis igitur credat eius condicionis esse iura ulla ut aliquid
non liceat et necesse sit? Nam si mihi hoc ab ea dicitur:
‘accusa prius adulterum’, ad te venio, res publica: accusare
adulterum volo. ¶
8 Haec dicerem si non inchoassem, si nihil fecissem. Nunc
egi cum adultero, aut, qui contentus essem voluntate legis,
agere volui. <Id> per me stetit; habet lex animum meum.
Coepi, egi; nec lex utique ullo scripto hoc comprehendit, ut
mihi necesse sit agere usque ad finem. Nam etsi iudices con- 5
9 sedissent et absolvissent, ego tamen egeram. Apparet igitur
non exitu iudicii constare actionem sed introitu. Igitur, si
absolutus esset is quem tuum adulterum dicebam, agere mi-
hi tecum licebat et ista praescriptio nulla esset: nunc non

4, 1 admonebo ... potest (5, 5) *dupliciter secl. Wi.* 3 ita *del. Wi.* 5 fata *Pith.*: facta A 5, 1 adulterum *Ri.*: al- A 6, 1 nam ... volo (7, 4) ita *secl. SB³* (*sed illa nam ... age, nisi fallor, merae nugae sunt*) 3 autem *Ri.*: enim A 4 quoque *del. SB³* 6 hac *SB¹*: hanc A: hac causa *Watt* 8, 2 aut qui *SB¹*: et si A contentus *Pith.*: -emptus A legis *del. Wi.* 3 id *add. SB¹*, non ante stetit *Pith.*, *edd.*

- licebit agere quia se confessus est absolvi non posse? Egi. 5
 Puta enim eadem statim die qua reum detuli interrogari te
 quid faciam †an ante†. Cum album descripsi, cum iudices
 reieci, per illas omnes moras iudiciorum, longas nimium et
 pro nocentibus compositas, quid aliud feci quam ut agerem?
- 10 Non infitiaberis me agere coepisse. †Quid qui agere coepit 10
 quia semel contigit num.† Cum agere coepi, ‹egi›; neque
 p. 22 enim videri possem agere coel|pisse nisi egissem. Ergo quan-
 tocumque tempore egi; nihil obest non consummasse. Ne-
 que enim eum qui non vicit negaveris pugnasse, neque eum 5
 qui fructus non percepit negaveris possedis-
 11 se, aut eum qui naufragium fecit negaveris navigasse. ‘Sed abolitionem pe-
 tit.’ Vel hoc argumento satis iusto probare possum egisse
 me. Tum igitur cum abolitio petebatur quid ego eram? Ac-
 tor, ut opinor, et accusator. Quid ille erat? Reus, opinor.
 Atqui hoc nomen numquam in eum adversum quem non 5
 12 agitur cadit. Tu hodie quid pugnas? Ne adversus te agere
 incipiam. Nam eventus, ut tu vis videri, dubius est, contra
 multa accidere possunt adhuc propter quae iudicium ipsum
 non agatur. Praescribis tamen ne agam, id est, ne nomen
 tuum deferam, ne te legibus obligem. Qui igitur tecum 5
 acturus sim statim, sic cum illo iam egi.
- 13 Sed putemus non contineri actionem non finito iudicio: si
 tamen ‹non› mea culpa accidit quo minus iudicium finire-
 tur, satis iniuriae passus sum in priore iudicio, et potest
 apud aequos iudices pro actione perfecta haberi quoniam
 mihi agenti consummare non licuit. 5
- 14 Dixi igitur ea quae ad causam pertinebant, neque semper
 priorem adulterum accusari posse, et a me actum esse, ‹et›

9, 7 an ante] tum autem Watt 10, 1–2 quisquis agere coepit
 ‹agit› (egit Watt, melius), quia semel contigit rem Ro., auct.
 Obr. 2 egi add. Obr. 3 possem Obr. : -sum A 7 fecit Ri. :
 fecerit A 12, 5 qui SB³ : cum A 6 sic SB³ : si A 6–13, 1 egi.
 sed Ro. : egissem A 13, 2 non add. Gron. (ante accidit), Ri.
 14, 2 et add. coni. Wi.

- etiamsi non esset perfecta actio, tamen quoniam re publica
 interveniente et lege viri fortis perfecta non esset, proinde
 15 eam haberi oportere ac si ego fecissem quidquid volui. ¶Pro- 5
 p. 23 prius accedere ad complexionem huiusce rei { volo. Crimen
 adulterii duos continet. Ex iis necesse est qui cum adultero
 prius agit agat et cum adultera. Num igitur hoc mihi dicere
 potes, prius me agere tecum? Non potes. Secundo te loco 5
 ream detuli, secundo loco produxi ad magistratus. At quid-
 quid secundum est habeat aliquid prius necesse est. Haec
 natura ita sunt copulata ut, si cum adultero egi prius, tecum
 agam; si non egi, ago tecum prius tamquam cum adultero
 [iam egero].] 10
 16 Reliquum est intueri, iudices, voluntatem quoque rei pu-
 blicae quae fuit tempore illo quo praemium dabat. Petīt
 abolitionem vir fortis, ut opinor, sibi, nec potuit accipere
 nisi quam petīt. Alioqui si hoc tempore et suam abolitionem
 petisset et tuam, primum omnium duo praemia petisset; at, 5
 quantumlibet meritis eius deberemus, nemo tamen passus
 17 esset duplici praemio unam honorari militiam. Tuam aboli-
 tionem quare illi concesserimus? Nam abolitionis ipsi conce-
 dendae ratio quaedam fuit; etiamsi peccavit, etiamsi gravem
 uni fecit iniuriam, redemit tamen hoc virtute, redemit san-
 guine, redemit vulneribus: in te quid spectabit abolitio? 5
 Quod vitiis tuis et cupiditate illum quoque bonum alioqui,
 ut apparuit, civem adulterum fecisti?
 18 Scio, iudices, hactenus pertinere actionem ad hodiernum
 iudicium, nec quae sum obiecturus cum mihi accusare per-

4 perfecta *Pith.* : -ti A 15, 2 complexionem *SB*¹ : confessi- A :
 comprehensi- *SB*¹, *Hā*.² 5 potes (*pr.*) *Ro.*, *Ri.* : -est A tecum?
 non potes *coni. Wi.* : t- non oportet A 6 produxi *Pith.* : perduxī
 (*ex -ux*) A 10 iam egero *del. Ro.* 16, 2 fuit] fuerit *Ri.* quo
Pith. : quae A 5 at *Obr.* : ut A : sed *Ro.* 17, 2 illi ... ipsi *Ri.* :
 ipsi ... illi A 5 spectabit *Ro.* : -auit A : -aret *Sch.*

p. 24

- miseritis hodie dicenda sunt. Quomodo deprehenderim, quo
 teste, relinquo: illud | tantum, qualem hanc putetis esse fe-
 minam quae defendi noluit? Quamquam hoc iam prior ille 5
 confessus est, qui cum fortiter fecisset, cum recenti merito-
 rum gratia niteretur, plus tamen putavit apud vos valere
 [virtutem et] religionem et fidem vestram, sicut vere putavit.
 19 Hodierno igitur iudicio apparebit an illi abolitionem petere
 necesse fuerit. Non estis exhortandi mihi ad tuendam ca-
 stitatem, civitati ante omnia necessariam. Matrimoniiis,
 etiamsi ego tacuerim, scitis contineri civitatem, his populos,
 his liberos et successionem patrimoniorum et gradum here- 5
 20 ditatum, his securitatem domesticam. Quomodo enim per-
 egrinabimur? quomodo ad colendos discedemus agros?
 Quae nobis securitas dabitur suscipientibus legationes pu-
 blicas, euntibus in militiam, cum frequenter bella sint? Pot-
 est vobis contingere ut et praemium viro forti dederitis et 5
 tamen adulterium vindicemus.

250

Sortitio ignominiosorum

Qui iniuriarum damnatus fuerit, ignominiosus sit. Ignomi-
 nioso ne qua sit actio. Duo adulescentes invicem <iniuria-
 rum> agere coeperunt. Sortiti sunt utrius iudicium prius age-
 retur. Is qui sorte vicerat egit et damnavit iniuriarum. Dam-
 nato agere volenti praescribit. 5

18, 3–4 quo teste *Sch.* : quos testes A : q- t- <habuerim> *coni.*
Wi. 8 virtutem et *del. SB*³ : -ute *Ro.* 19, 3 omnia *Pith.* : -is A
 matrimoniis *Pith.* : -nia A 20, 4 militiam *Pith.* : -tia A

250 *thema* 2 iniuriarum *add. Ro.* 4 iniuriarum *Pith.* :
 -am A

1 SERMO

Patronum necessario dabimus. Nam etiam ut agere illi liceat, est tamen ignominiosus. |

p. 25 2

DECLAMATIO

- ‘Ignominioso ne qua sit actio.’ Si hodie primum deferret, necesse habebat pati condicionem fortunae suae. Nunc praescribendi tempus abiit. Tum enim praescribere debuisti, si poteras, cum delatus es, et in hoc ipsum praescribere, ne deferret. Neque enim ulla praescriptio inchoata iudicia peragi vetat, sed inchoari aliquando prohibet. Actio isti cui praescribis data est, nec data solum verum etiam inchoata: 5
- 3 invicem rei fuistis. Quid enim? tu initium putas actionis cum iudices consederint, cum ad dicendum surrexerit orator? Minime. [Haec enim tu fecisti felicitate sortitionis.] Et lex quae ignominioso non dedit actionem hoc spectavit, ne omnino in causam educendi potestatem haberet, ne reum faciendi, ne in periculum perducendi. Quae si omnia iam facta sunt, tempus praescriptionis transiit. 5
- 4 Accedit et illud, quod quaerendum est: ‘ignominioso ne qua sit actio iniuriarum:’ <utrum omnium an> earum quae factae sint postea quam ignominiosus esse coepit? Fecit iniuriam aliquis [ei], fecit frustra ignominioso. Videtur minus peccasse quam si aliquem civem, cui integer status esset, laeisset. Hunc contemptum utique noluit damnationis lex esse nisi post damnationem. Hoc autem de quo quaeritur 5
- 5 confitearis oportet actum esse ante damnationem. [Tam ignominioso noluit esse actionem quam ignominiae vindictam.] Ut si ius emendi auferretur damnato, manerent tamen ea quae emisset antequam damnaretur.

2, 5 poteras *Pith.* : potestis A : potuisti *coni.* Wi. 7 sed SB¹, Wi. : si A 3, 3 sortitionis *Gron.* : actio- A 4 spectavit *Lat.* : exp- A 4, 2 utrum omnium an *add.* SB² (an iam Ro.) 4 ei *del.* Wi. : et Hā.² 6 damnationis] -natis *Gron.* 5, 3–4 ut ... damnaretur *dupl. secl.* Wi.

- Ergo non tempore praescribis, nec perire ea causa potest
cuius origo ante damnationem est. | 5
- p. 26 6 Haec dicerem cuicumque et in quacumque actione: tecum
agere invicem coepit, et agere coepit iniuriarum. Quantope-
re autem voluerit huiusmodi peragi iudicia legum lator os-
tendit cum iniuriarum damnatum ignominiosum esse voluit.
Quare si apparuerit te malam causam habere, incipis rem 5
iniquissimam postulare, ut tales poenas quales praescribis
7 <is> patiatur. Nam si tam gravem rem et tam intolerabilem
lex iniuriam putavit ut ei qui commisisset tale delictum om-
ne ius poenae auferret, quaerendum de eo quoque est quod
<tu fecisti>. Etenim sorte factum est ut prior ageres, non
quia atrocius erat quod querebaris. Quid porro? Hac ipsa 5
sorte non hoc quaesitum est, uter prior ageret? Iam hoc ergo
de quo contendimus constitutum est. Illa enim sorte duo
iudicia ordinata sunt. Et tu, cum accusares, eras reus, et
proximo loco reus.
- 8 (Haec ad ius, illa ad aequitatem.)
- Quid adeo iustum quam te damnari si iniuriam tum feci-
sti? Non enim ignominioso fecisti, et fortasse per te stetit ut
iniuriam hic quoque faceret. Alioqui tu, si quam fiduciam
haberes innocentiae tuae, nonne his ipsis quibus excludis 5
illum confideres? Quid times? Accusabit te neminem postea
p. 27 9 accusaturus. Cecidit te; fecit iniuriam, confitebi|mur. Pro-
babimus tamen istud iure accidisse. Quanta diffidentia in te
causae est, qui post ista trepidas, et in nobis quanta fiducia,
qui post hanc infelicitatem, post hanc fortunam confidimus

5 ea ed. Leid. : ei A 6, 7 is add. SB³ 7, 2 iniuriam Gron. :
-arum A 3 de eo Pith. : deo A : de te Sch. 4 tu fecisti add.
SB² etenim SB² : etiam A 6 sorte Pith. : fo- A 8 tu Ri. : tum
A² : dum A¹ 8, 2 quid Pith. : quod A damnari si Pith. : damp-
naris A 4 alioqui Pith. : aliqui A 9, 2 accidisse Pith. : occ- A
4 infelicitatem ed. Leid. : f- A

dignos nos apud iudices futuros qui vindicemur? Iniquissimum alioqui est tantum fortunae sortis illius licuisse ut hoc videatur quaesitum, uter ignominiosus esset. 5

251

Rapta sterilis repudiata

Intra quinquennium non parientem repudiare liceat. Iniusti repudii sit actio. Quidam uxorem, quam ex raptu habere coeperat secundum optionem, intra quinquennium non parientem dimisit. Agit illa iniusti repudii.

1 DECLAMATIO

Iniusti repudii accuso. Neminem adeo fore alienum a bonis moribus credo qui dubitet parum istud iuste factum esse quod quae summum dederat beneficium [vitae] ne id quidem obtinuit apud maritum quod praestitit. Itaque calumnia resistit, et impugnat iustum esse repudium quod maritus iure aliquo fecerit. Ego porro non hanc interpretationem istius verbi video, ut iura spectanda sint, sed illud agi puto, ut iustitia spectetur. Nam illud iniustum repudium est quod iustitiae contrarium est. 5

3 Verumtamen si ad illa revocemur iura, nihil tamen ad hanc pertinebit. Istam enim legem et hoc beneficium habebant fortasse ii qui nuptias ex | aequo fecerunt, qui tradentibus parentibus; ad eos vero ad quos necessitas pertinet nuptiarum, nihil ista lex. Non magis enim repudiare licet quam 5
4 non nubere liceret. Duas enim poenas adversus raptore constituisse lex videtur, alteram mortis, alteram nuptiarum:

p. 28

251 1, 3 iuste *Ri.* : iniu- A 4 vitae *del. SB*¹ 2, 2 pugnat *Gron.* 4 agi puto *SB*¹ : aliquando A 5 ut iustitia *Leidensis Voss. misc.* 7 (*cf. ad* 248, 13) : uti us- A : uti ius- *Pith.* 3, 2 legem *Pith.* : lege A 6 nubere] “*ducere*” *dicendum foret* Sch.

leviorem hanc et beneficio propiorem, tamen et ipsam non sine necessitate. Quod si lege non defenderis, profecto iniustum divortium est.

- 5 Sed fingamus te lege defendi: reliqua haec sit quaestio, an
facere debueris. Beneficium te accepisse summum manife-
stum est: vitam tibi dedit laesa, dedit vitam iuste irata, dedit
vitam perituro per supplicia, per dedecus. Pro his nihil non
praestari oporteret uxori. Quid aliud exegit quam ut uxor 5
6 esset? 'At enim non pariebat intra quinquennium.' Si tibi
eam parentes collocassent, aut ipsa nubendi tempus elegis-
set, dicerem: 'non semper fecunditas properat, aliquando
dilata veluti pleniores fructus reddit.' Haec vero et rapta est
antequam destinaretur, antequam idonea nuptiis videretur, 5
et habuit maritum in amores praecipitem, in cupiditates
prorum; [et cum invisa fuerit marito] potest videri, quod
7 non peperit, pudicitia, non sterilitate fecisse. Tu porro quid-
quid licet, statim putas esse faciendum; quidquid asperri-
mum leges, quidquid crudelissimum habent iura, occupas.
Voluisses animum talem fuisse puellae illo tempore quo ad
genua iacebas? Haec vero non tantum marito sed etiam rei 5
publicae reddere plenam potest rationem. Nam etiamsi non
habet filium, at servavit tamen iuvenem, tamen hominem,
tamen civem. |

4, 3 propiorem *Pith.* : -rum A tamen et ipsam *Ri.* : et tamen illa
(-am *Pith.*) A 4 lege *Pith.* : legem A 5, 1 haec *Pith.* : hoc A
6, 7 et ... marito *del. SB*³ 7, 3 habent *Pith.* : -et A 5 genua
Pith. : ie- A 7 at servavit *Lat.* : ads- A

p. 29

252

Parasitus raptor candidatae

Inscripti maleficii sit actio. Raptor decem milia solvat. Pauperis et divitis filiae sacerdotium petebant. Rumor erat futurum ut pauperis filia sacerdos crearetur. Rapuit eam parasitus divitis. Decem ⟨milia⟩ accepta a divite solvit e lege. Accusat pauper divitem inscripti maleficii.

5

1

SERMO

Pleraeque controversiae sub hac lege positae duas quaestiones habent, ex ipsis eius verbis tractas: an inscriptum sit quod obicitur et an maleficium sit: ⟨sed⟩, quod frequenter dixi, non semper utramque: quoniam fere ubi de inscripto constat, quaeri solet de maleficio; si de maleficio convenit, in controversiam venit an inscriptum sit. In hac controversia tertia quoque adiciatur quaestio necesse est [quae generalibus constat duabus]: an huius maleficium sit. Sed pro hac media eximitur. Non enim quaeri potest an sit maleficium: neque enim in rerum naturam cadit ut quisquam mortalium id maleficium neget cuius poenam solutam esse contendat. Quaeremus ergo an inscriptum sit et an huius maleficium sit.

5

5

3

DECLAMATIO

Inscripti maleficii agitur.

p. 30

Cum maximam partem defensionis adversarius in hoc ducat, ut inscriptum esse maleficium neget, poterat | brevi conditione decidi, ut diceret qua alia lege cum illo consistere

5

252 *thema* 4 millia *add. Pith.* 1, 3 eius *SB*² : earum *A* sed *add. Ro.* 5 semper] saepe *coni. Wi.* 2, 2–3 quae ... duabus *del. SB*¹, *Wi.* 3, 5 illo *Sch., Gron.* : alio *A*

- potuerim. Nunc callido et vetere ac diu iam excogitato consilio legem non ad reum refert sed ad crimen; et, tamquam ego nihil aliud quam de amissa virginitate filiae querar, recitat legem quae contra raptores scripta est. Ego autem, etiamsi cum ipso agerem qui rapuerat, poteram tamen, non contentus decem milibus quae accepi, in argumentum inscripti maleficii lege agere [etiam cum parasito]. Lex enim quae decem milia solvere raptorem pro ablata virginitate 5
 5 voluit contra eos scripta est qui nihil aliud egerunt. Differunt autem haec et personis et temporibus et locis. Nam ut pulsatus civis iniuriarum aget, si magistratus erit maiestatis crimine obligabit, si legatus erit bello vindicabitur et iure gentium, et eadem pecunia sublata ex privato furtum erit, ex 5
 6 sacrario temploque sacrilegium, sic raptor eius quae nihil aliud quam virginitatem ultum ibit decem milia solvet, alia erit condicio eius qui rapuerit in comitiis, qui rapuerit eam quae sacerdotium petebat, immo, ne ingratus sim adversus 10
 6 beneficia populi, iam, quantum in illo erat, acceperat. Longa ratio est, quoniam in argumentum tantummodo causae huius de iniuria parasiti loquor. Tu autem mihi non debes recitare legem quae contra parasitum scripta est, cum quo non ago, sed contra te, qui inscripti maleficii reus es lege. 5
 Neque enim hoc quod dicitur raptorem [decem milia] e lege solvere oportere ei solves qui dicat 'rapuisti', * qui dicat 'raptorem summisisti', sed ei qui dicat 'comitia turbasti', | sed ei 5
 7 qui dicat 'sacerdotium abstulisti.' Haec crimina si quam aliam legem habent, transfer sane actionem meam; si nullam aliam habent, cur praescribis adversus maiorum diligentiam et exquisita ingenia quae <ius> scripserunt? Est igitur inscriptum.

p. 31

4, 4 etiam cum parasito *del. SB*¹ 5, 3 civis *Pith.* : cuius A 4
 crimine (*Pith.*) obligabit *Hā.*² : -men -bitur A 6, 6 decem milia
del. Ri. 7 *lac. ind. Sch.* : sed ei *add. Ro.* 7, 2 aliam *Ro.* : eam
 A 4 ius *add. Sch.* quae scripserunt *del. coni. Wi.*

- 8 An maleficium sit, si modo ista quae obieci vera sunt, neminem dubitaturum arbitror.

Illud tamen et iudicio non alienum et adfectibus meis necessarium est, dicere quantum maleficium sit. Diligentissime maiores hanc videntur excogitasse legem, quod, cum scirent 5 nullam tantam esse prudentiam, nullam immo tam certam divinationem ut omnia quaecumque ingeniis malorum excogitari umquam potuissent providentia caventium videret, hac lege omnem malitiam veluti quadam indagine cinxerunt, ut quidquid aliarum legum effugisset auxilium quasi 10

- 9 extrinsecus circumdaretur. Ego autem, iudices, non de his qui hanc legem conscripserunt sed de ipsa rerum natura queror, in ipsis inscripti maleficii reis nullum discrimen esse servatum. Summisit aliquis raptorem: inscriptum maleficium est. Quid poenae adicitur quod adversus petitrice[m], 5 quod adversus eam quae sacerdotium, ut dixi, iam prope acceperat? Tantum etiam in ipsis suppliciis habiturus lucri, in compendio numeret quod plus malefecit.

- 10 Reliqua igitur una quaestio est, an hoc quod filiam meam rapuit, quod illo tempore, quod post illud populi iudicium, credatis non a divite effectum. Nihil argumenti ex moribus istius ducam, etiamsi qualis sit, quam dissolutus, quam luxuriosus ac perditus, satis vel uno argumento probari potuit: | parasitum habuit. Inter haec, ut opinor, posita est 5 religionis vestrae cunctatio, iudices, ut dispiciatis utrum parasitus sua voluntate an quoniam id diviti praestabat rapuerit. 'Parasitus rapuit.' Quid ais? Tantum illi vacuit? Adeone saturitate apud te exundavit ut vilia scorta non quaereret? 5 Qui omnibus contentus est, an solas oculos ad ingenuas et ad virgines et aliquem etiam petentes honorem attolleret?

8, 6 tantam *Pith.* : -tum A 7 malorum *Pith.* : maio- A 9, 2 rerum] legum *Bu.* 11, 2 dispiciatis *Fr.* : des- A 4 vacavit *Pith.* 5 post quaereret *interrog. notam posui, post est vulg.* (v. 6) 6 solas *SB*¹ : solus A : solum *Hā.*²

- 12 Numquam hercule tam felicem istam servitutem esse crediderim ut impetus ad illicitas libidines haberet. Hoc dico: hanc tantum vult rapere parasitus. Age nunc, (si) vultis, adiciam illud: unde manus illa qua expugnati sumus, unde tantus ac tam profusus domus [tuae] tumultus, unde denique solvet quod lege debetur? Si incredibile est quod opponitur, iam certe relictum est ut ea pro te fecerit. Et hanc tamen partem excutiamus. Summisit raptorem. Habuit enim causam: eundem honorem virgines competeabant, nostra filia summo aliter non poterat. Si incerta populi iudicia, non professae palam sententiae essent, dicerem tanti tibi fuisse vel securitatem vel indignationem. Nemo est tam arrogans sui aestimator ut accessurus ad comitia et periculum sortiturus humanitatis non malit sine adversario esse. Haec de incertis iudiciis dicerem; quid si [ad securitates et indignationes] accedit metus? Manifestum erat non futuram sacerdotem filiam tuam. Forte argumentis hoc colligo, longa difficilique coniectura probandum puto? Locutus est populus. Si alia quaecumque mihi fama defendenda foret, dicerem tamen, iudices, rem esse miraculo similem quod, cum pauci ad vos testes producuntur, fidei vestrae iurique iurando satis idonei auctores habentur, quotiens vero civitatis universae consensus et omnes qui intra hanc sedem sunt unum aliquid certumque dixerint, rumor vocatur. In aliis fortasse falli ista possunt: utique verum dicit fama quae de se loquitur. Quis enim loquebatur? Populus. De qua re? Quam facturus erat

12, 2 haberet *ed. Leid.* : hebet (*ex habet*) ** et A 3 nunc *Sch.* : non A si *add. SB*³ 5 profusus *Leidensis Voss. misc.* 7 (*cf. ad* 248, 13) : prorsus A (*profusus q̄ marg.*) tuae *del. SB*³ (*cf. Wi.*) 6 solvit *Pith., vulg.* (*at unde solverit non dubitatur*) 13, 1 incredibile *Sch.* : c- A 2 pro te (*per te vel propter te iam Sch.*) *SB*¹ : parte A 3 excutiamus] *hinc incipit β* 4 competeabant] *tum p-Fr.* 14, 4 et A : ac B : ad CD subiturus *Sch.* 15, 2 ad ... indig- *del. Wi.* 5 coniectura *β* : a c- A 16, 4 iurique iurando *Sch.* : -isque -di Aβ

- populus. Cum de comitiis consentiunt rumores, de se quis-
 18 que dicit 'haec fiet'; hoc est dicere 'hanc faciam.' Non est 5
 ista fama: comitia sunt. Neque est quod mirari, dives, aut
 indignari velis in comitiis plus saepe pauperes posse; non
 omnia possunt opes vestrae, neque in cunctis quae huma-
 nam continent vitam domina pecunia est. Latius possidebitis 5
 et numerosiores familias vestras ignorabitis, magnam par-
 tem civitatis occupabunt domus vestrae, ingens pondus ar-
 genti praestringet oculos. Sed haec intra privatum valent:
 cum in publicum veneritis et in campum, spectabitur inno-
 19 centia, fides. Forsitan gratiae quoque non parum nobis ad- 10
 fert ipsa tenuitas ubi tabellam pauperes ferunt; tum subit
 tacita quemque cogitatio superbiae vestrae, tum omnium
 quas singulis facitis iniuriarum. Ac tamen in ceteris, petentes
 p. 34 magistratus | dico atque provincias, possitis tribus emere, 5
 dispersa pecunia parare gratiam; ubi vero de sacerdotio
 quaeritur et iudicium religio agit, illam populus spectat, il-
 lam intuetur quae semper futura sit virgo, quae a cultu tem-
 plorum, a sacris non recessura. Non vereor ne ista videar
 praesentis gratia iudicii dicere: sacerdotium filiae meae ante 10
 20 rumorem speravi. Sed cur ego diutius circa causas maleficii
 istius tet morbi? Confessus est. An diutius quaeri potest an
 maleficium sit eius (qui) poenam solvat, praemium operae
 non clam neque secreto (quamquam ista quoque profecto
 facta sunt) sed palam apud magistratus in medio foro nume- 5
 21 ret? Vidimus decem milia quae parasito donasti. Interrogo
 quare; non est istud propter longae servitutis officia, non
 (solacium) illarum quibus gratiam meruit contumeliarum:
 decem (milia) dedisti quod rapuisset. Nisi deberes, summa

17, 4–5 cum ... faciam *dist.* SB² 18, 3 indignari CD : -re
 AB 9 ueneritis C : -ris ABD 19, 4 quas D : quam AB : quain
 C facitis BD : factis AV ac tamen A : att- β 20, 1 ego β : ergo
 A 2 et morbi] morabor Hå.¹, Watt : anne etiam (vett.) mora-
 bor? 3 eius (qui) *coni.* Ri. : cuius Aβ 21, 3 solacium *add.*
 SB¹, Hå.², praemium Ri. 4 millia *add.* Pith. (*lac. praebe* A)

indignatione etiam vindicare volueras; nam qui candidatam
sacerdotii rapuit, nocuerat exemplo et tibi. 5

22 (Igitur et inscriptum maleficium est adversus eum (qui
p. 35 agit et eius) cum quo agitur, et maleficium non | solum
confessum sed etiam grave. Ex his apparet: et ex persona
parasiti, qui numquam ad tantam peccandi audaciam pro-
cessisset sua sponte, et ex persona divitis et ex causis et ex 5
numeratione pecuniae, ex eventu denique:)

Quid impulerit, quid coegerit superest ut ostendam. (at-
tendite iam) non quid parasitus acceperit sed quid dives
ipse. Quaeritis quid iste decem milibus emerit? Videte filiam
contra sacerdotem, videte vittas, videte honores. 10

23 Fortasse ego superbe faciam atque arroganter qui tam-
quam privatam iniuriam, tamquam maleficium adversus me
commissum persequar. Quota enim ego sum portio istius
indignationis? Perdidi sine dubio honorem, pretiosissimum
pauperum censum; perdidi virginitatem filiae meae, et cui 5
modo sacerdotium sperabam difficile inventurus sum etiam
maritum: sed populus perdidit arbitrium dandi honoris, sed

24 sacerdotem creavit quam paulo ante noluit. Ite nunc et ex-
cludite campo divites et corrumpi sacra vetate, de ambitu
leges conscribite: comitia nostra decem milibus rapta sunt
atque translata. Quam sanctum istud sacerdotium fore pu-
tatis quod stupro debetur? 5

6 exemplo] *divitis etiam filiae periculum adferente* (cf. Wi.)
22, 1–6 igitur ... denique *sermo esse videtur* (vide Wi.) 1 est
Aer. : et Aβ 1–2 qui ... eius *add. Ri., auct. Ro.* 4 qui β : quia
A 7 quid ... quid SB³ : quis ... quis Aβ *lac. post coegerit ind.*
Ro. 7–8 attendite iam *add. SB¹ (cf. SB²)* 10 vittas A²CD :
uictas β : uitastis A¹ 23, 8 paul(1)o ante *hic Bu. : post sed Aβ*
24, 2 divitias *Sch.* 5 quod stupro β : q̄ obstrupo A

253

Tyrannicida volens dedi

In duabus civitatibus vicinis tyranni erant. In altera cum quidam tyrannum occidisset, alter vicinae civitatis tyrannus petiit eum in deditionem et bellum minatus est nisi darent. Fert ipse rogationem ut dedatur. |

p. 36 1

DECLAMATIO

- Ut meo nomine sum vobis, Quirites, obligatus quod quamquam necessarium et ad salutem pertinens civitatis remedium praesentis timoris respectu tamen mei praetermisistis, ita ipsius rei publicae nomine irascor neminem extitisse 5
- 2 priorem qui pro salute communi me offendere auderet. Neque id satis est, sed invenio qui adulentur et ne a me quidem latam hanc rogationem existiment respectu mei recipiendam. Cum quibus mihi consistere fortius atque etiam, si ita res exigat, acerbius necesse est, cum in id quoque periculum 5 venire intellegam optionem meam, an hoc velim.
- 3 Satis erat mihi dicere: rogationem fero utilem civitati. Ista enim speciosa dictu et vana quadam imagine honesti circumdata non respiciunt praesentes necessitates; si tantas vires haberet civitas ut bella suscipere, ut frangere impetus tyranni posset, non tam diu servissemus, non illum cruentis- 5
- 4 simum dominum unus ex insidiis occidisset. Atque ego, etiamsi plurimum esse virium in hac civitate spectarem, bene tamen redimi capite unius civis pacem putarem. Facile est ista in contionibus et conciliis despicere dicendo: iam si exercitus hostium intra fines nostros fuerit, si ardere villas, si 5

253 2, 6 optionem] rogat- Aer., fort, recte 3, 1 ciuitati
 A²: -atis A¹β 2 vana Aer.: una Aβ 4, 2 uirium D corr.:
 ciuium Aβ 4 conciliis Gron.: consil- A despicere A²D: dis-
 A¹C: om. B

- frugifera succidi, si fugam rusticorum in urbem, si compulsa intra muros pecora viderimus, si moenia oppugnabuntur, si turres quatientur, si ad dilectum ab amplexu matrum iuvenes rapiuntur, quam sero paenitebit tam caro uni pepercisse!
- p. 37 5 Et si quid tamen | deforme habitura civitas fuit dedito (ut subinde dicitis) tyrannicida, id omne mea rogatione detractum est; omni pudore liberati estis: invitum non dedissetis. Quod ad vos pertinet, bellum suscipere maluistis. Sed hoc est praecipue quare ego hanc ferre debeam rogationem. Ego 5 pro civitate tam grata, pro populo tali, non subibo qualecumque periculum?
- 6 Sed non solum rei publicae verum etiam mea interest hanc recipi rogationem. Quem vultis enim ponite eventum: periculum mihi mortis est. Quid? ego non satis vixi? Non enim annorum numero nec spatio aetatis terminari certum est fortium virorum vitam, sed laude et fama et perpetuae 5 posteritatis immortalitate. Ita dii faciant ut magnum exemplum posteritati etiam poena dare possim. Satis videbitur mihi omnia facere fortuna ut tyrannicidium meum maius sit.
- 7 Sed illud interim vereor, ne tyrannus ex me petat famam lenitatis. Habet enim apud malos quoque multum auctoritatis virtus, et forsitan hoc ille ambitiose faciet, ut potestate 5 contentus sit. Quidquid est, videat me et illa civitas vicina: multum illis servientibus prodero. Videant quo vultu tyrannum feram, quam interritus tribunali eius adsistam, quam me nihil minae, nihil supplicia ipsa moveant. Potest fieri ut exhortetur illos hic animus meus, haec mea mens. 5
- 9 Vobis quidem custodire pacem, reddere quietem maius ipso tyrannicidio puto. Nam si bellum imminet, si periculum universa civitas habet, quod illum cuius nomine mihi gratias agitis occidi maximam vobis iniuriam feci. |

8 quatiantur A,D(?) delectum C 5,3 dedidissetis Pith. 6,5 perpetua Sch. 7,2 satis del. coni. Wi. : anne sic?

p.38

254

Exul accusator et sententiae pares

Exul qui secretum ad rem publicam pertinens indicare voluerit habeat in civitatem redeundi potestatem, et si indicaverit maneat in civitate. Exul dixit se habere quod de adfectata tyrannide diceret, Venit in civitatem. Postulavit reum. Is aequis sententiis absolutus est. (Exul se in exilium rediturum pronuntiavit.) Fert quidam rogationem ut maneat. CD. 5

1

SERMO

Potest venire in dubium quo genere divisionis uti nos in hac controversia oporteat. Videtur enim quaedam posse dicere etiam citra rogationem advocatus huius exulis per quae ius manendi vindicet. Utrum ergo haec quae citra rogationem quoque pro illo futura sunt dicemus ante principium, an 5
2 statim rogationem? Species eo ducit ut, quoniam et praecedant et leviora videantur, [et] prima sint. Sed ratio diversum mihi suadere videtur, ideo quod necessaria nobis quaestio superabit, an haec rogatio contra legem feratur: in cuius parte sint necesse est illa quaecumque dicturi sumus – an 5
videatur hic etiam alia lege remanere potuisse, an rogationem ferre oporteat ad singulos pertinentem, an contra legem, an haec rogatio contra legem sit, an meruerit ille remanere. |

p. 39 3

DECLAMATIO

Si aut minus verecundus esset is quem rogatione mea retinere in civitate constitui aut iudicia felicius expertus, nihil con-

254 *thema* 5–6 exul ... pronuntiavit *add.* SB³ (cf. 3 et 13)
1, 3 uideretur BC : -eatur AD 6 illo *Aer.* : illa Aβ 2, 2 leuior
aut uideatur A et *del.* Ri. : ea *Lat.* 4 an h(a)ec β : ha ne^c A
5 *anne* < alia > illa? 8 sit *om.* A

- tione, nihil conscripto meo, nihil denique opera rogationis
opus esset. Primum igitur carere [hunc] invidia vel propter 5
hoc possum, Quirites: nemo enim crediderit me rogatum ab
4 eo ad vos processisse qui ipse ut remaneat non laborat. Ve-
rum ille quidem multas, atque utinam minus potentes, huius
propositi sui causas habeat: ego praeter cetera propter hoc
quoque eum existimo esse retinendum, quod manifestum
fecit ad indicium tyrannidis adfectatae venisse non remanen- 5
di cupiditate. Quod nisi vetustissimum ius, Quirites, eos qui
secreta ad rem publicam pertinentia indicassent remanere in
civitate iussisset, forsitan dicendum mihi necessario existi-
marem qua gratia hic pressus, quibus inimicitii in exilium
esset actus. Sed quid necesse est repetere haec quae videtis? 10
5 Et quod ad animum quidem illius pertinet, satis vobis est, ut
existimo, probatus, quod quamquam damnatus, quamquam
in exilium actus, rei publicae tamen non potuit irasci: indi-
cium professus est. Viderimus an verum; interim tamen nihil
eum finxisse manifestum est quod persuaderi tam multis 5
6 utique potuerit. Causam qua condicione dixerit damnatus,
exul, contra potentem, contra gratiosum, quid necesse est
diu dicere, quando is exitus iudicii fuit ut non plures senten-
tiae pro adversario fuerint? Non enim causa victus est sed
legibus, sed publica humanitate; quae quidem ipsa me in 5
hoc exhortata est, ut rogationem ad vos de retinendo cive
ferrem in civitate tam misericorde. |
p. 40 7 Negant rogationem esse recipiendam quae ad singulos ho-
mines pertineat. Ego porro hoc in eo iure quod perpetuum et
in omnia tempora scribitur existimo esse servandum. Potest
enim dici mihi: 'in honorem hominis unius obligas tempora
8 futura, et omnes eadem necessitate constringes.' At quotiens 5

3, 4 conscripto A : s- β opera β : -ationis A 5 primum *Pith.* :
prima Aβ hunc A¹ : hac A²BC : hanc D : *del. SB*³ 5, 5 persua-
dere *coni. Wi.* 7, 4 obligas ACD : -a B : -abis *Aer.* 5 constrin-
gis *Pith.* 8, 1 at *Aer.* : itaque A : ita β

ad praesens tantummodo tempus rogatio fertur, ne ferri quidem nisi de singulis potest. Quod si hanc tollimus consuetudinem, nec duces ad exercitus deligemus nec provincias decernemus nec imperia prorogabimus: omnia enim ista rogationibus ad singulos pertinentibus consummantur. 5

- 9 'At enim contra legem rogatio est.' Si confiterer, dicerem tamen non fere rogationis esse causam ubi lex est. Quid enim necesse est convocari tribus, contrahi populum, si idem effici iure vetere et iam olim constituto potest? Igitur si rogatio supervacua ubi lex [non] est, non fere poterit ferri 5
10 nisi contra alicuius legis voluntatem. Et hoc tamen apud quos dicit? Video enim praescriptione me excludi posse iudicio; et in rebus parvis ac peculiaribus ista iudex recipiat. Ceterum quidem quotiens de iure populi agitur apud populum, cui mutare, cui obrogare, cui ferre quas velit leges, accipere quas velit rogationes liceat, numquam se ipse deminuet. 5

11 Quomodo tamen rogatio ista contra legem est [contra commodum suum | contraque eam] quae hunc in exilium misit? Non iure novo sed vetere atque olim constituto reversus est, manere etiam citra hanc rogationem potest. p. 41

- De quo priusquam loquar, necessario illud quod ab adversariis frequentissime obiectum est depellendum videtur. 5
12 'Cur enim,' inquit, 'si remanere suo iure poterat, expectavit rogationem?' Ut verecundia ei adeo nihil apud vos prosit ut etiam in causa plurimum noceat, ante omnia non miror hominem iudicia totiens infelicititer expertum, tot in civitate inimicos habentem, nihil temptasse privatim. Litigavit inno- 5

4 deligemus *Wi.* (deleg- *Sch.*) : ducemus *Aβ* : elige- *Ro.* 9, 5 non *del. Sch.* fere *A²C* : ferre *A¹D* : ferendae *B* 6 legis *om. A* 10, 2 praescriptione (*Aer.*) me *Obr.* : -onem *Aβ* 3 et *ACD* : ut *B* : *del. Wi.* peculiaribus *SB¹*, *coll.* 316, 8 privatas ac peculiares lacrimarum ... causas : periculosis *Aβ* 4 agitur *om. A* 5 abrogare *CD* 11, 1 est *Aer.* : et *Aβ* 1–2 contra ... eam *del. SB³*, *auct. Ro., Wi.* 5 quod *om. A* 12, 1–3 cur ... noceat *dist. SB¹* 3 in causa] *num delendum?* 4 hominum *A*

cens reus: damnatus est. Detulit adfectatae tyrannidis reum (ut pars iudicum putat) manifestum: impedimento publicae humanitatis victus est. Hodie citra rogationem, citra ius
 13 vestrum, citra potestatem populi pugnabit? Ille tamen mihi alias et, ut dixi, graviores in exilium abeundi causas videtur habuisse. Absolutus est quidem reus, sed innocentem se esse accusatori nondum persuasit. Ego vero non miror quod hic
 15 timet adhuc civitati, quod velut impendentem quandam om- 5 nibus nobis ruinam suffugere et evitare quod praevidit periculum cupit. Sed tanto magis retinendus est.

14 Putemus alioqui citra rogationem talem institutam esse legem qualis esset si hunc in civitate remanere vellet. Lex quid dicet? 'Qui secretum ad rem publicam pertinens indica-
 15 verit habeat remanendi potestatem.' Nemo dubitabit an in- 5

p. 42 dicaverit. Verba igitur legis pro nobis omnia; sed ad inter-
 pretationem voluntatis vocamur. Nec enim secre|tum putant
 esse nisi quod certum ac probatum sit; negant indicari nisi id
 de quo non dubitetur. Ego autem existimo legum latori non
 defuisse eloquendi facultatem ut, <si> approbatis demum iis 5
 quae detulisset remanere in civitate exulem vellet, id ipsum
 16 plane aperteque diceret. Nunc contentum puto esse legum
 latorem voluntatem eius †retinuit†. Satis est igitur ut nihil
 finxerit, nihil cupiditate revertendi mentitus sit, nihil deni-
 que ideo fecerit ut remaneret. Vos quid dicitis? Mentitum
 eum vultis? Interrogemus partem iudicum. Non accuso nunc 5

6 adfectate D : -ata et A, et sim. BC 8 citra (pr.) Aer. : contra
 Aβ 8-9 citra ... citra conī. Wi. : contra ... contra Aβ pugnabit
 Aer. : -auit Aβ 13, 5 civitati Aer. -atem Aβ 14, 2 hunc SB¹,
 conī. Wi. : hic Aβ lac. post vellet ind. Wi. 3 dicet SB¹ : dicit
 Aβ indicaverit SB³ : -are voluerit (ex themate) Aβ 4 dubitat
 Aer. 15, 2 secretum Ranc. : scriptum Aβ 5-7 ut <si> ...
 diceret Ro., Ri., auct. Gron. : ut ... dicere Aβ 16, 1 nunc Sch.
 (hoc add.) : non Aβ 2 uoluntatem Aβ : -ate Ro. retinuit]
 intueri Hā.² (voluntatem enim intuetur Aer.) : <qui> detulit Ro. :
 fort. delendum (Wi.)